

Kaikoso
(*Anadara antiquata*)



Na veimataqali kaidawa kei na vanua era bula voli kina

Na kaidawa e dua na vivili ka rua na qana ka lailai mai na 80 na mm na kedra balavu, ka vulavula, vavaku ka kaukauwa na tutuna ruarua.

E duatani mai vei ira na veimataqali kai baleta ni tiko vei ira na dra damudamu ka vakauta na cagi (oxygen) ki yagodra, ka vakavuna na nodra bula rawa e na vanua ka vuvu na kena wai ka lailai na kena cagi (poorly oxygenated).

Era tiko e rauta e 200 na veimataqali kaidawa kei na kena mataqali ka vakatokai na *Anadara* ka robota na Pasifika taucoko.



Na veivanua era susu kina kei na nodra i kanakana

O ira na kaidawa era vakaitikotiko e na vanua mamatia ka ra buluti ira e na nukunuku, soso kei na co ni waitui. E levu na kaidawa lalai era vakaitikotiko e na veimatasawa kei na ka lelevu era tiko e waitui titobu. O ira na luve ni kaidawa era tiko e na nuku kei na co ni waitui ka ra toso ki na veivanua suasua soso e na nodra tubu cake tiko.

E na nodra kana na kaidawa era dau tavulona na kakana mai waitui e tu wavoliti ira, ka domici mai e na dua na qara ka pamutaki yani ki na dua tale (na droini sa toka qori e cake e vakaraitaki tiko kina na veitosoyaki ni wai). O ira era kana kaidawa, a ya, na ika era dau kania na lewena, ni tadola mai na qana e rua kei ira na ika lelevu me vaka na vai vakavotona ka dau voroka na qana e na kaukauwa ni nodra galegale.



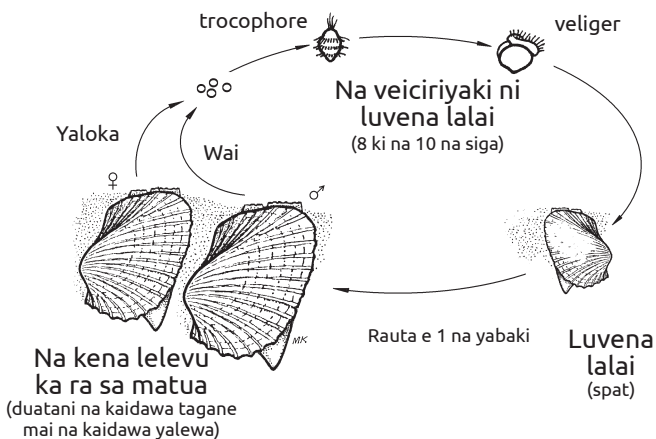


Na nodra vakasucu kei na i vakarau ni nodra bula

E tiko na kaidawa tagane kei na kaidawa yalewa ka ra yacova yani na gauna ni nodra vakaluvani ni sa ra yabaki dua ka rauta ni 20 na mm na kedra balavu.

E na gauna ni nodra vakasucu ka rawa ni yaco ni tekivu na vula isusua, o ira na kaidawa yalewa (♀) era vakalutuma e udolu vakaudolu na yaloka ki waitui ka ra qai veiwaki vata kei na wai ka ra biuta mai na kaidawa tagane (♂).

Na yaloka ka sa ra veiwaki oti era na ciri voli ena kui ni waitui me rauta ni walu ki na tini na siga. E lailai mai na dua na udolu na luve ni kaidawa lalai oqo era na bula ka ra na vakaitikotiko e na boto ni sauloa. E lailai mai na dua e na veiya drau na luve ni kaidawa lalai ka ra sa tiko oqo era na bula tiko me ra qase ka rauta na ono na yabaki ka me ra yacova yani na 80 na mm na kedra levu.



Na i vakarau ni veiqaravi kei na veika ka rawa ni vakayacori

E sega ni vakalawataki na yalani ni qolivi ni kaidawa e na veivanu e na Pasifika. Ia, e levu na veikorokoro e Viti era sa yalana na lelevu e ra me 3 na cm (vakarautaki e na iqaqalo ni liga), vakatabui e na gauna ni nodra vakasucu ka so na vakatatabu balavu e na so na vanua me maroroi kina na luveda na kaidawa.

Na veika e rawa ni vakayacori e na veiqaravi vakoro ka ra wili kina na veika oqo.

→ **Vakatabui na vakayagataki ni veivakarau kece ni qoli vakavo ga na tomiki ni kaidawa.** O ira na dauqoli era dau canu kaidawa e na loma ni wai ka rauta e 1.5 na mita na kena titobu. E rawa tale ga vei ira na kaidawa me ra bula tiko e na wai titobu cake ka rawa vei ira na kaidawa oqo me ra vakawataka na kena era vakaitikotiko e na vanua mamatia.

→ **Tauyavutaki na tabu e na gauna ni vakasucu.** E Viti, na kaidawa era sa rawa ni vakasucu ni tekivu na vulai uca e na Tiseba. E rawa kina me yaco na vakatabui ni qoliquoli mai na Noveba ki na itekivu ni Janueri me vakalevutaka na vakasucu ni bera ni ra qolivi.

→ **Tauyavutaki na iqoliquoli vakatabui vakadua.** E na veiqoliquoli oqo e gadrevi me ra tiko vata na iwiliwili levu ni kaidawa me ra vakawa vinaka kina. Na mana ni vakatabui ni qoliquoli vakaoqo e rawa ni vakatetea na tekivutaki ni kaidawa mai na veiqoliquoli tale eso. Na kaidawa lalai ka ra ciri voli e na iqoliquoli vakatabui e rawa ni ra sa vakaitikotiko e na vanua kui ni qoliquoli me tubu me ra qai qolivi. Na kedra maroroi na kaikoso e Viti e vakabauti ni sa vakatubura na kedra qolivi me 200 na pasede e na veiqoliquoli voleka.

→ **Cakacaka vata kei ira na vakalesilesi itaukei me vakalailaitaka na vakacacani na nodrai tikotiko na kaidawa.** Na matasawa ka mamatia na kena wai e rawa ni vakaleqai mai na wai ni valelailai; na sisi ni qele mai na taubi ni uca, na qele sisi mai na veivakatorocaketaki kei na wai vuvu mai na kelikeli e na matasawa nuku.

Kevaka e dua na iqoliquoli vakoro e ka levu, e rawa ni wasewasei ka vakatabui vagauna na qolivi ni kaidawa e na veiwasewase yadudua ni qoliquoli vakoro me sosomitaka na vakatabui vakadua ni qoliquoli levu vakoro.

→ **Tauyavutaki na qoli vakaiwasewase.** E dua na iqoliquoli vakoro e wasewasei vakalalai ka vagauna na kedra qolivi kina na kaidawa e na dua na yabaki. Dua na kena ivakaraitaki, me tolu na iwasewase lalai ni qoliquoli – sa na rawa me dua na iwasewase oqori me maroroi tu kina na kaidawa ka kua ni qolivi me yabaki rua.

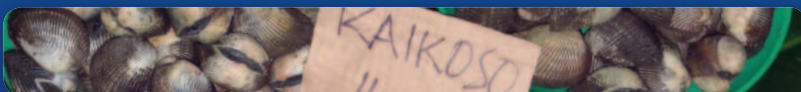


Na i vakarau ni qoli

O ira na kaidawa era qolivi ka vakasavasavataki mai vei ira na marama ka ra vakayagataka na iqaqalo ni yavadra, me ra vakaqara kaidawa kina e na nodra kelua na nuku vanua suasua.

O ira na marama era dau qoli e na veivanua ka rauta e 1.5 na mita na titobu ni wai ka rawa ni ra tucake tu kina. Na kaidawa e dua toka na mataqali kakana vakamareqeti vakabibi sara ke sa draki ca vakalevu. E na veivanu e na iwiliwili lelevu e rawa me sa icoi nuitaki duadua.

Me vakataki ira na manumanu e tauvuloni na kedra, o ira na kaidawa era kumuna e levu na wai gaga mai waitui ka sa tataunaki kina ni o ira na kaidawa ka ra qolivi e na veivanua vakavalagi e sega ni dodonu me ra kodai se me ra laukana droka.



Na tiki ni itukutuku oqo e vakarautaka na SPC (www.spc.int) ni rau sa veitaratara vata kei na LMMA Network (www.lmmanetwork.org) me vukei ira na na veikoro dauqoli e na kena soli eso na i vakasala ni kena maroroi vinaka na iqoliquoli. Me qai laurai na ivola dusidusi e na kena vakamacalataki na veivoso era vakayagataki e na tiki ni tukutuku oqo. Na veitaba mai vei Tahiti Govan.